

Bewegingsonderwijs en de integrale ontwikkeling van kinderen in het leerplan

Bewegingsonderwijs draagt bij aan de integrale ontwikkeling van kinderen. Dat is zo. Maar wat betekent het? En is dat altijd zo geweest? Is dat hetzelfde als bijdragen aan een meervoudige deelnamebekwaamheid? En hoe zie je dat terug in leerplannen?

TEKST BEREND BROUWER

Bewegingsonderwijs draagt bij aan de integrale ontwikkeling van kinderen en jongeren. Nogal wiedes, dat is altijd zo geweest, was mijn eerste idee. Maar wat houdt dat precies in? En hoe zie je het in het leerplan terug? Het antwoord op die vragen hangt af van het vakconcept van degene die het bewegingsonderwijs geeft. Aan de hand van het werk van degenen die ik -zonder veel anderen tekort te willen doen- het meest als mijn leermeesters en inspirators beschouw, zij hebben mijn denken over bewegingsonderwijs beslissend beïnvloed, Bart Crum, Harry Stegeman en Jan Tamboer, probeer ik de verschillende antwoorden die in de literatuur voorhanden zijn te verkennen. Als houvast neem ik hetgeen Stegeman, Loopstra en Mooij, en Crum daarover schreven (in Stegeman, Brouwer en Mooij, 2011). Ik vat de concepten heel kort samen -ik raad de lezer aan om zelf de originele hoofdstukken te lezen- en probeer vooral te duiden wat de relatie met de integrale ontwikkeling van kinderen en jongeren is en hoe je dat in het leerplan terug kunt zien.

Vorming

Genoemde auteurs nemen hun vertrekpunt in de tweede helft van de vorige eeuw. De toen dominante concepten hebben nu nog steeds invloed, daarom neem ik hun ordening over. De oudste concepten zien het vak vooral als vorming, waarbij bewegen als middel werd gezien om bepaalde effecten te realiseren. Er is een aantal varianten:

- *Lichamelijke oefening als fysieke vorming*
Crum noemt dit het biologisch georiënteerde lichaamsoefeningen concept, een concept dat teruggaat op de oude Zweedse gymnastiek. In essentie staat lichamelijke oefening gelijk aan fysieke training en het beïnvloeden van de fysieke gezondheid.

Het leerplan bestaat dan uit oefeningen die zaken als kracht, uithoudingsvermogen, lenigheid en een goede houding moeten bevorderen. Dat neemt niet weg dat degenen die deze opvatting voorstonden best konden menen dat zulke training van belang was voor de integrale ontwikkeling van kinderen en jongeren. Bijvoorbeeld als compensatie voor ongezonde leefomstandigheden of voor langdurig stilzitten in de schoolbanken.

- *Lichamelijke opvoeding als persoonlijkheidsvorming*

Dit concept gaat terug op de oude Duitse en Oostenrijkse schoolgymnastiek. Crum spreekt hier over het vormingstheoretische lichamelijke-opvoedingsconcept. Bewegingsonderwijs is integraal onderdeel van de opvoeding met het lichaam als aangrijpingspunt. Het gaat dan om effecten zoals wilskracht, doorzettingsvermogen, zelfvertrouwen, gemeenschapszin, etc. de integrale ontwikkeling van de leerling staat volledig centraal in dit concept.

Het leerplan bestaat uit oefenstof met zogenaamde 'bildende Gehalt'. Persoonlijk denk ik dat dat in de praktijk vooral neerkwam op 'traditie, trend en toeval'. De pedagogische voortreffelijkheid van de docent doet de rest. Binnen dit concept is er echter geen houvast om concretere leerdoelen te formuleren met behulp waarvan je zou kunnen bepalen of het onderwijs succesvol is geweest. Daarmee blijft die integrale ontwikkeling feitelijk een holle claim.

- *Bewegingsonderwijs als beïnvloeden van het bewegen als gedragswijze*

Crum noemt dit ook wel het personalistisch bewegingsonderwijsconcept. Als reactie op de bewegen-als-middel opvattingen ontstonden vakconcepten waarbij men uitging van een minder mechanistische visie op menselijke lichamelijke en bewegen. Bewegen wordt als een specifieke menselijke gedragswijze gezien. Stegeman

▲ *Het begint op school bij de kleuters*

(2000) noemt denkers als Rijsdorp, Gordijn en Groenman. Rijsdorp spreekt over lichamelijke opvoeding, het gaat hem om het realiseren van pedagogische intenties door het onderwijzen van lichamelijke activiteiten. Voor Gordijn is bewegen expliciet een relationeel gegeven, een wijze van betekenisvol betrokken zijn op de wereld. Voor beiden betekent het beïnvloeden van het bewegen altijd beïnvloeden van de gehele mens in zijn context, dus integrale ontwikkeling. Zowel Rijsdorp als Gordijn zijn sterk pedagogisch en individugericht. Hoewel er ook duidelijke verschillen aan te wijzen zijn tussen Rijsdorp en Gordijn en de opvattingen van Gordijn later zijn doorontwikkeld op de Calo (zie bijv. Tamboer, 1985 en Stegeman, 2000) scheer ik ze hier even over één kam. Qua inhoud van het leerplan en helderheid van leerdoelen zijn Rijsdorp en Gordijn beide tamelijk vergelijkbaar met de idee van lichamelijke opvoeding als vorming.

De 'realistische wende' naar sport

Aan het eind van de vorige eeuw werden er in het algemeen steeds meer vragen gesteld bij de wijze van legitimeren van onderwijs. Onderwijs moest meer bruikbaarheids waarde hebben, meer meetbare resultaten opleveren, maatschappelijk relevanter zijn. Voor het bewegingsonderwijs leidde dat tot een oriëntatie op de buitenschoolse sport. Heel globaal gezien in twee varianten.

- *Bewegingsonderwijs als sportonderwijs*
Crum noemde dit het conformistische sportsocialisatieconcept. Kenmerkend was dat

het de georganiseerde wedstrijdsport kritiekloos als uitgangspunt nam. In het leerplan lag het accent op die technieken, tactieken en gedragswijzen die in de wedstrijdsport gangbaar waren. Dat betekent dat de integrale ontwikkeling van kinderen meer naar de achtergrond schuift. Er wordt sportgericht gewerkt, maar uiteraard wel met een pedagogisch filter. In dat pedagogische filter -dat nergens beschreven was behalve in nog steeds zeer algemene visieachtige noties of in preambules bij kerndoelendocumenten en dus feitelijk alleen bestond in de eigen opvattingen van de docent- ligt de link met de integrale ontwikkeling. Wat integrale ontwikkeling in de praktijk inhoudt wordt daarmee nog minder grijpbaar.

- *Bewegingsonderwijs georiënteerd aan bewegingscultuur*

Uiteraard was er ook een stroming die veel kritischer was over de dominante wedstrijdsport. Crum noemt dit het kritisch-constructieve bewegingsocialisatieconcept. Bewegingsonderwijs moet ook hier gebruikswaarde hebben, maar dan op een wijze die recht doet aan de wensen en behoeften van het individu. Sport is immers 'ook maar' door mensen bedacht en dus veranderbaar. Deze laatste opvatting is de laatste vier decennia leidend geweest voor formele leerplandocumenten en gezichtsbepalende uitwerkingen daarvan. Voor het leerplan betekent dit uitgaan van een ander sportbegrip, namelijk in al zijn verschijningsvormen (bewegingscultuur) en daarin eigen keuzes leren maken. En een groter accent op

bewegingssituaties zelf maken en veranderen. Dat vraagt andere vaardigheden. Zo'n groter accent op andere vaardigheden is echter nog steeds niet hetzelfde als integrale ontwikkeling.

• *Curriculum.nu*

Ook voor de bouwstenen voor nieuwe kerndoe- len en eindtermen zoals die in Curriculum.nu zijn ontwikkeld was de opvatting van bewe- gingsonderwijs als voorbereiding op deelna- me aan bewegingscultuur leidend. Hoewel er tegenwoordig een stuk minder gesproken wordt over de kritisch-constructieve kant van dit concept. Bewegingscultuur is zeer gevarieerd en ieder moet daarin vooral zijn eigen weg zien te vinden, maar kritiek op bepaalde aspecten van die bewegingscultuur (commercialisering, medi- asering, extreem accent op prestatie-maximalise- ring) en een roep om te sporten vanuit een meer speelse houding hoor je niet vaak meer. Niet het onderwerp van dit artikel, maar de moeite waard om eens nader te verkennen in hoeverre die negatieve kanten van de topsport ook door- dringen in andere sectoren van de sport en in de praktische vakconcepten van leraren.

Bij de bouwstenen van Curriculum.nu is steeds meegenomen welke brede (algemene) vaar- digheden daarin een rol spelen. Als algemeen kader werd meegegeven dat er een betere balans moest komen tussen kwalificatie, sociali- satie en persoonsvorming, maar in de bouw- stenen zie je dat maar mondjesmaat terug. Het accent ligt vooral op kwalificatie (en daarmee impliciete socialisatie). De persoonsvorming blijft het domein van scholen en docenten.

Literatuur

Crum, B. Vakconcepten: belang en kritische bespreking. In Stegeman, H., Mooij, C. en Brouwer, B. (2011), *Onderwijs in bewegen. Basisthema's in bewegingsonderwijs en sport op school*. 2^e druk, Houten, Bohn, Stafleu en van Loghum.

Stegeman, H. (2000), *Belang van bewegingsonderwijs*. Zeist, Jan Luiting Fonds.

Stegeman, H., Loopstra, O. en Mooij, C.: Lichamelijke opvoeding: ontwikkeling en stand van zaken. In Stegeman, H., Mooij, C. en Brouwer, B. (2011), *Onderwijs in bewegen. Basisthema's in bewegingsonderwijs en sport op school*. 2^e druk, Houten, Bohn, Stafleu en van Loghum.

Tamboer, J. (1985), *Mensbeelden achter lichaamsbeelden; kinantropologische analyses vanuit het perspectief van de lichamelijke opvoeding*. Haarlem: De Vrieseborch.

Foto

Hans Dijkhoff

Contact

berendbrouwer56@gmail.com

Kernwoorden

bewegingsonderwijs, integrale ontwikkeling, vakconcepten, persoonsvorming

bewegingsonderwijs bijdraagt aan de inte- grale ontwikkeling van kinderen en jonge- ren. Bijdragen aan de integrale/persoonlijke ontwikkeling is per definitie zeer individueel, moeilijk grijpbaar en situatieafhankelijk. Veel docenten zullen die momentjes in de les her- kennen waarop je even aan subjectificatie toe- komt met die ene leerling. En dat is ook niet erg. Dat is het prachtige risico van onderwijs.

Belang van de context

Een laatste punt dat ik hier nog wil aanroe- ren is dit. Zowel rond algemene of brede vaardigheden als rond algemeen opvoed- kundige doelen als tegen je verlies kunnen, doorzetten, zelfstandiger worden, meer in het algemeen een beter of aangener mens wor- den, speelt de discussie in hoeverre leren van zulke vaardigheden of ontwikkelen van zulke kwaliteiten context-specifiek is of ook meer algemene geldigheid heeft. Allerlei teambuil- dingsactiviteiten maar ook gymlesactiviteiten als het ravijn lijken op dat idee gebaseerd te zijn. Het lichamelijke-opvoeding-als-vor- ming-concept is nog altijd 'alive and kicking'. Persoonlijk ben ik nogal sceptisch over de transferwaarde van leren binnen de context van bewegen en sport naar andere contexten. En daarmee ook van de invloed die wij als beroepsgroep hebben op de integrale ontwik- keling van kinderen en jongeren. Ik geloof dat een goede docent bewegen en sport als geen ander kan zien wat voor vlees men in de kuip heeft, de leerlingen in hun bewegen als persoon (her)kent. Zijn pedagogische kwali- teiten stellen hem in staat om alle leerlingen positieve (leer)ervaringen op te laten doen in de les bewegen en sport. In leerlingenbespre- kingen wordt ook niet voor niets vaak naar die docent bewegen en sport gekeken. In die zin draagt bewegingsonderwijs vast iets bij aan integrale of persoonlijke ontwikkeling. Maar dat is niet genoeg als legitimatie van het leer- gebied of om te zeggen dat je daar wezenlijke invloed op uitoefent. Twee keer drie kwartier per week is niet genoeg, zeker als je het afzet tegen het gezin, de peergroep, de sportver- eniging en de media, om er maar een paar te noemen. Dan moet er meer gebeuren. Ons handelen moet vooral de integrale/per- soonlijke ontwikkeling van kinderen niet schaden, kinderen toestaan zichzelf te ontwik- kelen tot wat ze zouden kunnen zijn. Dat moet het streven zijn. Als we daarin iets bij kunnen dragen aan persoonlijke ontwikkeling dat hout snijdt binnen onze eigen context van bewegen en sport is het prachtig. En soms zullen kin- deren bij ons zelfs ervaringen opdoen die hun hele leven en wie zij zijn beïnvloeden. Dat zal zelden het gevolg van gepland en doelgericht handelen zijn, maar so be it.

Dus waar laat dit ons?

Het lijkt mij verantwoord om te zeggen dat met de realistische wende de integrale ont- wikkeling althans in visiedocumenten en leerplannen naar de achtergrond geschoven is. Met Curriculum.nu is een poging gedaan meer ruimte voor persoonsvorming te creëren. Persoonsvorming (in de zin van Biesta's subjec- tificatie) komt voor mij het dichtst bij integra- le ontwikkeling omdat bij subjectificatie de gehele persoon in het spel is. Die opvatting van persoonsvorming gaat het echter niet halen in officiële leerplandocumenten, schat ik.

In de praktijk zal dat niet uitmaken en zullen de docenten van nu met dezelfde opvoed- kundige kwesties worstelen of daarvan juist genieten net zoals hun voorgangers. Zij zullen dat doen vanuit hun eigen -vooral implicite- te- opvattingen over wat hun opvoedkundige taak is. Die opvattingen zullen een mix zijn van alle hierboven beschreven concepten.

Van die concepten zou men kunnen menen: dat was vroeger. Maar ze werken nog steeds door. Een -voor sommigen misschien teleur- stellende- conclusie is wel dat er geen een- duidige omschrijving te geven is van hoe